

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/3 2019 s. 1276-1292, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

CODEX CUMANICUS'TA BULUNAN MENTAL FİİLLERİN GÜNÜMÜZ ANADOLU AĞIZLARINDAKİ KULLANIMLARI ÜZERİNE

Ergün ACAR*

Geliş Tarihi: Haziran, 2019

Kabul Tarihi: Ağustos, 2019

Öz

Dil ile onu yazılı ve sözlü olarak kullanan toplumun hayatı ve düşünce sistemi arasında doğrudan bir ilişki olduğu bilinen bir gerçektir. Milletlerin sosyal hayatı ve düşünce sistemi birbiriyle paralel olarak ilerleyen iki kavram olarak görünmektedir. Dil ve zihnin ilişkisinden yola çıkarak, kelimelerin beyinde oluşumu araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Dilin mental süreci farklı aşamalardan meydana gelmektedir. Bu sürecin ilk aşaması algılamadır. İnsan çevresindeki olayları duyularıyla algılayarak beyne gönderir. İkinci aşamada ise alınan bilgiler ile beyinde olan bilgiler anlamlandırmayı ve yorumlamayı gerçekleştirir. Son olarak, birey bu bilgilerden hareketle kendi düşüncelerini ve duygularını dile aktarır. Bu süreç zihin ve dil arasındaki doğrudan ilişkiyi çok açık bir şekilde göstermektedir. Türkçenin dönemseller kullanımlarının günümüzde ne şekilde yaşadığı dilbilimciler tarafından her zaman merak konusu olmuştur. Yapılan bu çalışmayla *Codex Cumanicus* isimli eserden hareketle hem Türkçenin önemli bir sahası olan Kuman-Kıpçak sahasında kullanılan mental fiiller ortaya çıkarılmış hem de bu dönem Türkçesinde kullanılan mental fiillerin günümüz Anadolu ağızlarındaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mental fiil, Codex Cumanicus, Anadolu ağızları, Kuman-Kıpçak sahası, dil ve zihin.

AN INVESTIGATION ON THE USE OF MENTAL VERBS IN CODEX CUMANICUS IN CURRENT ANATOLIAN DIALECTS

Abstract

It is a known fact that there is a direct relationship between language and the life and thought system of the society that uses it in written and verbally. The social life of the nations and the system of thought appear as two concepts that progress in parallel. Based on the relationship between language and mind, the formation of words in the brain is examined by researchers. The mental process of language consists of different stages. The first stage of this process is perception. Human senses the events around him and sends them to the brain. In the second stage, it performs the interpretation together with the information received and contained in the brain. Finally, the individuals transfer their thoughts and feelings into the language from this information. This process clearly shows the direct relationship between mind and language. It has always been a matter of curiosity for linguists to see how the periodic use of Turkish is today. With this study, the mental verbs that are used in the Kuman-Kipchak region which is an important region for the

* Dr. Öğr. Üyesi; Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ergunergunacar@gmail.com

Turkish language were revealed and the status of mental verbs that are used in contemporary Turkish in current Anatolian dialects was attempted to be determined on the basis of *Codex Cumanicus*.

Keywords: Mental verb, Codex Cumanicus, Anatolian dialects, Kuman-Kipchak field, language and mind.

Giriş

Dil, düşünceleri aktarmak için kullanılan bir araçtır. İnsanlar duygu, düşünce ve görüşlerini dile aktararak ilişki kurmaktadırlar. Aslında dil, düşüncelerin yansımını sağlamaktadır. Dil ve zihnin ilişkisinden yola çıkarak, kelimelerin beyinde oluşumu araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Fiillerin zihinde oluşumu, bu alanın bir dalı olarak ele alınmaktadır. Sözlükteki kelimeler birbirinden farklı olduğu gibi fiil sınıfları da birbirinden farklıdır. Bu farklılığa neden olan etmenlerden biri konuşmacı davranışlarının sözlükselleşmesidir. Konuşmacı davranışlarının iki tipi vardır: Öneriyle ilgili davranışlar (örneğin, bilgiyle ilgili, istekle ilgili, emirle ilgili) ve konuşmacının, hitap edilenin hareketi veya zihinsel durumlarıyla ilgili bilgi sahibi olduğu kasıtlı davranışlar. Fiiller, insan dilinde ciddi bir rol oynarlar; cümlede bahsedilen varlıkları zorlar ve birbiriyle ilişkilendirirler. Bu yüzden fiil anlamını kazanma sürecini anlama önemlidir. Bir fiil, hareket, durum veya şart belirten bir kelimedir. Fiiller hareket fiilleri, fiziksel veya mental durum fiilleri olarak da sınıflandırılır (Yaylagül, 2005, s. 19-20). Fiillerin zihinde oluşumuna *Mental fiiller* denilmektedir. Dilin mental süreci farklı aşamalardan meydana gelir. Bu sürecin ilk aşaması algılamaktır. İnsan etrafındaki olayları duyularıyla algılayarak beyne gönderir. İkinci aşamada ise alınan bilgiler ile beyinde olan bilgiler anlamlandırmayı ve yorumlamayı gerçekleştirir. Son olarak, birey bu bilgilerden hareketle kendi düşüncelerini, duygularını ve tutumunu dile aktarır. Mental fiiller için farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Haliday ve Goatly gibi birçok araştırmacı mental fiilleri sınıflandırırken algılama, etki ve idrak fiillerine yer vermiştir (Darabadi, 2018, s. 85-86). Türk dilindeki mental fiiller konusuyla ilgili çalışmalardan biri, Özen Yaylagül'ün "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller" adlı makalesidir. Yaylagül bu çalışmada dünyada pek çok çalışma yapıldığına dikkat çekerek, Türkiye'de konuyla ilgili yok denecek kadar az araştırmanın bulunduğuna değinmiş ve mental fiillerin anlam bilimi temelinde incelendiğini belirtmiştir. Mental fiilleri "1. Duyu Fiilleri, 2. Duygu Fiilleri, 3. Anı ve Uslamlama Fiilleri, 4. Açıklama Fiilleri" şeklinde dört gruba ayırmıştır. Yaylagül; duyu fiillerinin mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterdiğini belirterek kör-"görmek" fiilini örnek olarak gösterir. Duygu fiillerinin duyguları karşıladığını ifade eder; anı ve uslamlama fiillerinin duyma eylemleri yoluyla elde edilen girdinin beyinde yerleşmesi, saklanması ve bu yolla gerektiğinde daha ileri uslamlama için çağrılmasını anlatan eylemler olarak tanımlar ve bil-, sakın- "düşünmek, kaygılanmak" fiilleriyle konuyu örnekler (Yaylagül,

2005, s. 20). Mental fiillerle ilgili tasniflerde farklılıklar olsa da genellikle bu fiiller; idrak fiilleri, duygu fiilleri ve algılama fiilleri şeklinde üç grupta değerlendirilmektedir.

Codex Cumanicus, Latin alfabesiyle yazılan ilk Türkçe eser olarak bilinmektedir. XIII. yüzyıl sonları ve XIV. yüzyıl başlarında, Hristiyan papazlar ve Venedikli tüccarlar tarafından misyonerlik ve ticaret faaliyetlerinde kullanma amaçlı yazılmıştır. Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak yurtlarında yazıldığı düşünülen eserde Kumanca, Latince ve Farsça sözcük listelerinin yanında; Kıpçaklara ait bilmeceler, ilahiler ve atasözleri de yer almaktadır (Özden, 2019, s. 82-83).

Eser her ne kadar belli amaçlar için yazılmış olsa da söz varlığı bakımından oldukça çeşitli ve zengindir. Dönemin, tarihine, kültürüne, coğrafyasına ve sosyal yaşamına tanıklık eden bu eserde; giyim kuşam adları, hastalık adları, madenler, mineraller, bitkiler, hayvanlar, insan ve hayvan uzuvları, renk adları, ev araç gereçleri, savaş malzemeleri, ticaret malları, sayı adları, din terimleri, gün adları, ay adları, hafta adları, hukuk, ölçü ve ağırlık adları, nesne adları, yemek adları gibi pek çok sözcüğü bulmak mümkündür (Karahana, 2013, s. 1839). *Codex Cumanicus*'un yazıldığı yerle ilgili çeşitli görüşler vardır. Eserin dili, tarihi, söz varlığı ve içeriğinden hareketle *Jireçek*, *Györffy*, *Drüll*, *Ligeti*, *Rasovski* gibi yabancı türkologlar çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Bütün bu görüşlerden hareketle İtalyan bölümünün İtalyan kolonilerinin yerleştiği Karadeniz'in Kuzeyindeki Kırım dolaylarında, Alman bölümünün ise misyonerlik çalışmalarının yapıldığı Kıpçak şehirlerinin birinde yazılmış olabileceği görülmektedir (Argunşah ve Güner, 2015, s. 24-25).

Bu çalışmada Mustafa Argunşah ve Galip Güner'in eserinden (2015) hareketle eserdeki mental fiiller taranmıştır. Eserin dizin bölümünü CCDB (Codex Cumanicus Dizin Bölümü) şeklinde kısalttık ve alıntı yaptığımız kelimelerin yanına sayfa numaralarını verdik. Tarama sonucunda elde edilen fiilleri; idrak fiilleri, duygu fiilleri ve algılama fiilleri olarak üç bölümde inceledik. Daha sonra bu kelimeler Derleme Sözlüğünde (2009) taramaya tabi tutulmuş ve örtüşen fiiller; ölçünlü dilde hâlen aynı şekilde kullanılan ve tasnif dışı bırakılanlar, hâlen aynı anlamda kullanılanlar, farklı bir fiil olarak kullanılanlar olmak üzere 3 grupta ele alınmıştır.

1. İdrak Fiilleri

1.1. Anlama İfade Eden Fiiller:

anla- “anlamak” (CCDB-I/s.421), **séz-** “hissetmek, sezmek” (CCDB-I/s.551-CCDB-II/s.811), **tañla-** “sezmek” (CCDB-II/s.828), **yoñla-** “yokluğunu fark etmek” (CCDB-II/s.894).

1.2. Düşünme İfade Eden Fiiller:

inçkele- “ince düşünmek” (CCDB-I/s.485), *köjül içinde ayt-* “bir şey hakkında düşünmek” (CCDB-I/s.429), *sagin-* “düşünmek” (CCDB-I/s.544-CCDB-II/s.802), *sagışa-* “düşünmek” (CCDB-II/s.803), *sagışla-* “düşünmek” (CCDB-II/s.803).

1.3. İstek İfade Eden Fiiller:

körüvse- “görmek istemek, arzulamak” (CCDB-II/s.761), *küsen-* “arzu etmek, istemek” (CCDB-I/s.521), *kutkaruvsa-* “kurtarmak istemek” (CCDB-II/s.766), *niyet ét-* “niyet etmek, niyetlenmek” (CCDB-II/s.705), *sagışa-* “niyet etmek” (CCDB-II/s.803), *sagış ét-* “niyetlenmek” (CCDB-II/s.705), *sagışla-* “niyet etmek” (CCDB-II/s.803), *tabuvsa-* “bulmak istemek” (CCDB-II/s.825).

1.4. Hayal İfade Eden Fiiller:

yorala- “hayal etmek” (CCDB-II/s.895).

1.5. Tahmin İfade Eden Fiiller:

yorala- “tahmin etmek” (CCDB-II/s.895).

1.6. Unutma İfade Eden Fiiller:

unut- “unutmak” (CCDB-I/s.589-CCDB-II/s.862).

1.7. Hatırlama İfade Eden Fiiller:

esker- “hatırlamak, anmak” (CCDB-II/s.703), *esle-* “hatırlamak, anmak” (CCDB-II/s.704), *övre-* “hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek” (CCDB-I/s.539), *sagin-* “hatırlamak” (CCDB-I/s.544-CCDB-II/s.802), *üüksün-* “hatırlamak” (CCDB-I/s.594), *üpsün-* “hatırlamak” (CCDB-I/s.593).

2. Duygu Fiilleri

2.1. Mutlu Olmayı İfade Eden Fiiller:

béyin- “keyiflenmek, sevinmek” (CCDB-II/s.659), *biyen-* “sevinmek” (CCDB-I/s.444), *biyi-* “sevinmek” (CCDB-I/s.444), *hovan-* “sevinmek, kıvanmak, mutlu olmak” (CCDB-II/s.713), *kovan-* “kıvanmak, sevinmek, mutlu olmak” (CCDB-II/s.752), *sévün-* “sevinmek” (CCDB-I/s.551), *sövin-* “sevinmek” (CCDB-II/s.819), *sövün-* “sevinmek” (CCDB-I/s.556-CCDB-II/s.819), *sövündür-* “sevindirmek” (CCDB-II/s.820), *söyün-* “sevinmek” (CCDB-II/s.820).

2.2. Kuşku ve Şüphe İfade Eden Fiiller:

saarga tüş- “kuşkulanmak, kuşkuya düşmek” (CCDB-II/s.858).

2.3. Sevgi İfade Eden Fiiller:

könen- “hoşlanmak” (CCDB-II/s.756), *sév-* “sevmek” (CCDB-II/s.811), *söv-* “sevmek” (CCDB-I/s.556-CCDB-II/s.818), *söy-* “sevmek” (CCDB-II/s.820), *uvşa-* “okşayarak sevmek” (CCDB-II/s.865).

2.4. Öfkelenme İfade Eden Fiiller:

kutur- “hiddetlenmek, öfkelenmek, kudurmak” (CCDB-II/s.766), *öpkele-* “öfkelenmek” (CCDB-I/s.538).

2.5. Kaygı, Endişe, Telaş İfade Eden Fiiller:

aşık- “acele etmek, koşturmak” (CCDB-II/s.640), *érik-* “acele etmek, telaşlanmak” (CCDB-I/s.468), *karmala-* “acele etmek, çabuk olmak” (CCDB-II/s.727), *kaygır-* “üzülmek, kaygılanmak” (CCDB-II/s.729).

2.6. Korku İfade Eden Fiiller:

élgén- “korkmak, ürkmek” (CCDB-II/s.697), *élgendir-* “korkutmak, ürktürmek” (CCDB-II/s.697), *késet-* “ürktürmek, korkutmak, cesaretini kırmak” (CCDB-II/s.737), *korh-* “korkmak” (CCDB-II/s.752), *kork-* “korkmak” (CCDB-I/s.509-CCDB-II/s.752), *korkut-* “korkutmak” (CCDB-II/s.752), *sésken-* “korkmak, ürkmek, irkilmek, çekinmek” (CCDB-II/s.811), *séskendir-* “korkutmak, ürktürmek” (CCDB-II/s.811), *yaçan-* “korkmak” (CCDB-I/s.596).

2.7. Şaşırma İfade Eden Fiiller:

taýla- “hayret etmek, şaşırma” (CCDB-I/s.565).

2.8. Üzüntü İfade Eden Fiiller:

kaygır- “üzülmek” (CCDB-II/s.729), *sohran-* “üzülmek, yas tutmak” (CCDB-II/s.816).

2.9. Utanma, Çekinme İfade Eden Fiiller:

émen- “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-II/s.698), *imen-* “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-I/s.485), *kaýırıt-* “utandırmak, mahcup etmek” (CCDB-II/s.725), *kéger-* “rezil olmak, utanç verici duruma gelmek” (CCDB-II/s.731), *saarla-* <Mo.sagar+T. “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-II/s.802) *uyal-* “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-I/s.591-CCDB-II/s.865) *yaçan-* “utanmak, çekinmek” (CCDB-I/s.596).

2.10. Pişmanlık İfade Eden Fiiller:

açırgan- “pişman olmak” (CCDB-II/s.620), *pêşman bol-* “pişman olmak” (CCDB-I/s.446), *yazuhtan pêşman bol-* “günahtan pişman olmak” (CCDB-I/s.446).

2.11. Aşağılamayı ve Nefreti İfade Eden Fiiller:

biysin- “küçümsemek, aşağılamak” (CCDB-II/s.665), *horla-* <Far. *hōr*+T. “hor görmek, aşağılamak, horlamak” (CCDB-II/s.713), *köralma-* <*köre alma*- “nefret etmek, tiksirmek, iğrenç bulmak” (CCDB-II/s.759), *yêr-* “kötülemek, yermek” (CCDB-II/s.887).

3. Algılama Fiilleri:

3.1. Görsel Algılama Fiilleri:

bağ- “bakmak” (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.649), *bak-* “bakmak” (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.650), *kör-* “görmek” (CCDB-I/s.514-CCDB-II/s.759).

3.2. İşitsel Algılama Fiilleri:

êşit- “duymak, işitmek” (CCDB-I/s.469-CCDB-II/s.704), *êşitmiş bol-* “işitmiş olmak” (CCDB-I/s.446), *işittir-* “duyurmak, işittirmek” (CCDB-II/s.721), *tıñla-* “dinlemek” (CCDB-I/s.573), *tuy-* “işitmek, duymak” (CCDB-II/s.856).

3.3. Tatma ile İlgili Algılama Fiilleri:

tat- “tadına bakmak, tatmak” (CCDB-I/s.568-CCDB-II/s.830), *tıñsi-* “bir şeyin tadına bakmak, bir şeyi gizlice alıp yemek” (CCDB-II/s.843).

3.4. Koklama ile İlgili Algılama Fiilleri:

tıyla- “koklamak” (CCDB-I/s.483-CCDB-II/s.718).

3.5. Dokunma ile İlgili Algılama Fiilleri:

karma- “dokunmak” (CCDB-I/s.493), *têy-* “değmek” (CCDB-I/s.572-CCDB-II/s.839), *tut-* “dokunmak” (CCDB-I/s.584), *yuktur-* “dokundurmak” (CCDB-II/s.896).

4. Ölçünlü Dilde Kullanılan ve Tasnif Dışı Bırakılan Mental Fiiller:

ağla- “anlamak” (CCDB-I/s.421), *bak-* “bakmak” (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.650), *horla-* “hor görmek, aşağılamak, horlamak” (CCDB-II/s.713), *işittir-* “duyurmak, işittirmek” (CCDB-II/s.721), *kork-* “korkmak” (CCDB-I/s.509-CCDB-II/s.752), *korkut-* “korkutmak” (CCDB-II/s.752), *niyet êt-* “niyet etmek, niyetlenmek” (CCDB-II/s.705), *sêv-* “sevmek” (CCDB-II/s.811), *sêz-* “hissetmek, sezme” (CCDB-I/s.551-CCDB-

II/s.811), **tat-** “tadına bakmak, tatmak” (CCDB-I/s.568-CCDB-II/s.830), **unut-** “unutmak” (CCDB-I/s.589-CCDB-II/s.862).

5. Günümüz Anadolu Ağzlarında Hâlen Aynı Anlamda Kullanılan Mental Fiiller:

(Bazı ses değişimleri sonucunda ortaya çıkan fiil şekilleri de bu tasnifin içinde yer almaktadır.)

- **aşık-** “acele etmek, koşturmak” (CCDB-II/s.640), **aşık-** “acele etmek” (DS: Kadiçiftliği, Yalova -İst.)
- **hovan-** “sevinmek, kıvanmak, mutlu olmak” (CCDB-II/s.713), **kovan-** “kıvanmak, sevinmek, mutlu olmak” (CCDB-II/s.752), **kıvan-** “sevinmek” (DS: Demirci -Mn.; Ömerköy, Bandırma -Ba.; Tepecik, Virancık -Kü.; Kıbrısçık -Bo.; Bozan, Kuyucak, Sivrihisar -Es.; Eskişme, Derbent -Kc.; -Çr.; -Ml.; Akdağmadeni -Yz.; Akdoğan, Kızılcahamam, Polatlı, Çandır, Kalecik, Ayaş, Deliviran, Çubuk, Nallıhan, Kargalı, Hisar-Ank.; Hasbek, Genezin,-Krş.; Avanos -Nş.; Ereğli -Kn.), **kuvan-** “sevinmek. (DS: -Bil.).
- **elgen-** “korkmak, ürkmek” (CCDB-II/s.697), **ilgen-** “korkarak irkilmek” (DS: Çilehane, Reşadiye -To.; Başhöyük, Kadınhanı -Kn.).
- **elgendir-** “korkutmak, ürkütme” (CCDB-II/s.697), **ilgendir-** “korku ya da tiksinti vererek irkiltmek” (DS: Başhöyük, Kadınhanı -Kn.).
- **kör-** “görmek” (CCDB-I/s.514-CCDB-II/s.759), **kör-** “görmek” (DS: Karaçay, Başhöyük, Kadınhanı -Kn.).
- **sövin-** “sevinmek” (CCDB-II/s.819), **sövün-** “sevinmek” (CCDB-I/s.556-CCDB-II/s.819), **sövün-** “sevinmek” (DS: İmamuşağı, Silifke -İç.).
- **söy-** “sevmek” (CCDB-II/s.820), **söy-** “sevmek” (DS: Koyundere, Ahıska -Kr.).
- **söyün-** “sevinmek” (CCDB-II/s.820), **söyün-** “sevinmek” (DS: Karakoyunlu, Iğdır -Kr.).
- **téy-** “değmek” (CCDB-I/s.572-CCDB-II/s.839), **tiy-** “dokunmak, ellemek” (DS: Çilehane, Reşadiye -To.).
- **uyal-** “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-I/s.591-CCDB-II/s.865), **uyal-** “utanmak” (DS: Karaçay Aşireti, Başhöyük, Kadınhanı -Kn.).
- **yaçan-** (I) “korkmak” (CCDB-I/s.596), **yacan-** “korkmak, ürkmek, çekinmek, sakınmak” (DS: Horu, Dinar -Af.; Yalvaç, Uluğbey, Senirkent -Isp.; Sarayköy,

Darıveren, Acıpayam-Dz.; Eymir, Bozdoğan -Ay.; -Ba.; Epçeler -Brs.; Tavşanlı -Kü.; Bor -Nğ.; Yerkesik -Mğ.; Hasköy, Saray, Hayrabolu -Tk.).

• **yaçan-** (2) “utanmak, çekinmek” (CCDB-I/s.596), **yacan-** “utanmak, sıkılmak” (DS: Ömerköy, Bandırma -Ba.; Bayramiç, Ayvacık, Bergaz, Ezine, Kusköy -Çkl.; Gilevci, Elmalı-Ant.; Aliköy -Mğ.; Hasköy, Saray -Tk.).

• **yêr-** “kötülemek, yermek” (CCDB-II/s.887), **yer-** “birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek” (DS: İshaklı, Bolvadin, Dinar -Af.; Gündürle, Atabey, Yılanlı, Eğridir -Isp.; -Brd.; -Dz. ilçe ve köyleri; Burhaniye, Nazilli, Bozdoğan -Ay.; -İz. ilçe ve köyleri; -Mn. ve çevresi; Susurluk, Ömerköy, Bandırma, Yeniköy -Ba.; Ağaçköy, Suluca, Lâpseki -Çkl.; Alayunt -Kü.; -Bil.; Sivrihisar köyleri -Es.; Demirciler, Gebze, -Kc.; Dadanı, Düzce -Bo.; Akyazı çevresi -Sk.; Bartın -Zn.; Peşman, Daday -Ks.; Kurşunlu, Orta -Çkr.; İskilip -Çr.; -Sn.; -Sm.; Merzifon -Ama.; Niksar -To.; Ünye -Or.; Afşin -Mr.; Kilis -Gaz.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri, Reyhanlı -Hat.; Çanllı, Ayaş, Beypazarı -Ank.; Kurugöl, Mucur, Genezin, Avanos -Nş.; Bünyan -Ky. ve köyleri; -Nğ.; Beyşehir, Yaraşlı, Ermenek -Kn.; -Ada.; Mut ve köyleri, Silifke -İç.; Korkuteli, Kalkan, Kaş, Güzelsu, Akseki -Ant.; Milas, Reşadiye -Mğ.; Lüleburgaz -Krk.) **yir-** “birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek” (DS: -Ba. ve çevresi).

6. Günümüz Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Anlamda Kullanılan Mental Fiiller:

• **béyin-** “keyiflenmek, sevinmek” (CCDB-II/s.659), **beyin-** (1) “büyümek” (DS: -Rz. ve çevresi), **beyin-** (2) “gururlanmak” (DS: -Rz. ve çevresi).

• **êrik-** “acele etmek, telaşlanmak” (CCDB-I/s.468). **erik-** (1) “azmak, taşkın hareketler yapmak” (DS: Bayadı, -Or.; -Gr.; Faktekinciliği, Pınarbaşı -Ky.), **erik-** (2) “üzülmek” (DS: Hurma, Silifke -İç.), **erik-** (3) “anlamak, kavramak” (DS: Ulubey -Or.), **erik-** (4) “koyun sürüsünü ikiye ayrılmak” (DS: Halıköy -İz.), **irik-** “su biriktirmek, toplanmak” (DS: Yeniköy -Ba.; Zıvarık -Kn.; Ceylan, Fethiye -Mğ.).

• **êsle-** “hatırlamak, anmak” (CCDB-II/s.704), **esle-** (1) “aldırış etmek, önem vermek” (DS: Düzce -Bo.; -İst.; -Çr.; Maçka ve köyleri, -Tr.; Bayburt -Gm.; Hisarcık, Yayladağı -Hat.), **esle-** (2) “herhangi bir kimseyi, kendisine belli etmeden gözetlemek” (DS: Çilehane, Reşadiye -To.).

• **imen-** “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-I/s.485), **êmen-** “utanmak, mahcup olmak” (CCDB-II/s.698), **imen-** “çekinmek” (DS: -Ed.).

- **karmala-** “acele etmek, çabuk olmak” (CCDB-II/s.727), **karmala-** (1) “avuçta sıkılmak, avuçlamak” (DS: Eymir, Bozdoğan -Ay.; -Vn.; Yerkesik -Mğ.) **karmala-** (2) “tavanı kireç ya da çamurla kaplamak” (DS: İskilip -Çr.).
- **kaygır-** “üzülmek, kaygılanmak” (CCDB-II/s.729), **kaygır-** “aldırmak, önemsemek” (DS: Karaçay, Kadınhanı -Kn.).
- **könen-** “hoşlanmak” (CCDB-II/s.756), **könen-** “gönenmek, mutlu olmak, rahata kavuşmak” (DS: Tepeköy, Torbalı -İz.), **gönen-** (1) “mutlu ve rahat bir hayat yaşamak” (DS: Duman, Dinar -Af.; Ulubey -Uş.; Yalvaç, Eğridir ve köyleri -Isp.; Sarayköy ve köyleri, Yukarıseyit, Çal -Dz.; Dallica, Nazilli -Ay.; Tire, Çeşme, Bayındır -İz.; Alaşehir -Mn. ve çevresi; Tokat köyleri -Es.; Örencik, Düzce, -Bo.; Kurşunlu -Çkr.; -Sn.; -Sm.; Merzifon ve köyleri -Ama.; -Mr.; Amik ovası Türkmenleri, Reyhanlı -Hat.; -Yz.; Hasanoğlan -Ank.; -Krş.; -Ky.; -Nş.; Bor -Nğ.; Sille, -Kn.; Kadirli, Kozan -Ada.; Tarsus, Mut ve köyleri -İç.; Bağyaka, Finike -Ant.), **gönen-** (2) “birlikte yaşamayı dilemek: İki kardeş beraber gönensinler” (DS: -Es.), **gönen-** (3) “bir işten hayır görmek” (DS: -Af.; Burhaniye, Nazilli -Ay.; Bayındır -İz.; Kocabergos, Bandırma, Erdek -Ba.; -Çkl.; -Kü.; -Bo.; Ermenek -Kn.), **gönen-** (4) “bir yere yerleşmek, oturmak” (DS: İshaklı, Bolvadin -Af.; -Uş.; -Zn.; Merzifon -Ama.), **gönen-** (5) “sahip olmak” (DS: -Uş.), **gönen-** (6) “mirasa konmak” (DS: Kuzuculu, Dört Yol -Hat.; Beyşehir -Kn.; Tuzla -Ada.), **gönen-** (7) “geçinmek: Allah başa dek gönendirsin” (DS: Yassıören, Senirkent -Isp.), **gönen-** (8) “faydalanmak” (DS: Ulaş, Tarsus -İç.), **gönen-** (9) “nasip almak” (DS: Seki, Ödemiş -İz.), **gönen-** (10) “doymak” (DS: Akşehir -Kn.), **gönen-** (11) “tarlayı sulamak” (DS: İshaklı, Bolvadin -Af.).
- **küsen-** “arzu etmek, istemek” (CCDB-I/s.521), **küsen-** “beğenmek, imrenmek” (DS: İrişli, Bayburt, Sarıkamış -Kr.).
- **öpkele-** “öfkelenmek” (CCDB-I/s.538) **öpkele-** “darılmak, gücenmek” (DS: Çilehane, Reşadiye -To.).
- **sohran-** “üzülmek, yas tutmak” (CCDB-II/s.816), **sokran-** “homurdanmak, söylenmek” (DS: -Yz.; Afşar, Pazarören, Pınarbaşı -Ky.; Bor -Nğ.).
- **tañla-** “hayret etmek, şaşımak” (CCDB-I/s.565), **tañla-** “sezmek” (CCDB-II/s.828), **tanla-** (1) “kınamak, ayıplamak” (DS: -Çkr.; -Sv.; -Ank.; Tepelice, Ermenek -Kn.; Mut ve köyleri -İç.; Fethiye -Mğ.), **tanla-** (2) “aldatmak” (DS: Afşin -Mr.), **tanla-** (3) “güç durumunda olduğunu anlamak, aklı başına gelmek” (DS: -Sv. ve köyleri), **tanla-** (4)

“şaşırmak” (DS: -Ank.; Köşker -Krş.; Ürgüp-Nş.), **tanla-** (5) “sabahlamak” (DS:-Çr.), **tanla-** (6) “şaşırmak” (DS:-Çr.), **tanla-** (7) “çok belirgin ses çıkarmak” (DS:-Çr.).

• **tıpla-** “dinlemek” (CCDB-I/s.573) **tıpla-** “ses vermek, söylemek” (DS: Gökçesu, Yarhisar -Bil.).

• **yohla-** “yokluğunu fark etmek” (CCDB-II/s.894), **yokla-** “araştırmak” (DS.: Güdül ve köyleri -Ank.).

Kısaltmalar

CCDB Codex	Bo. (Bolu)	İç. (İçel)
Cumanicus Dizin Bölümü	Brd. (Burdur)	İst. (İstanbul)
DS Derleme Sözlüğü	Brs. (Bursa)	İz. (İzmir)
Ada. (Adana)	Çkl. (Çanakkale)	Kr. (Kars)
Adı. (Adıyaman)	Çkr. (Çankırı)	Ks. (Kastamonu)
Af. (Afyonkarahisar)	Çr. (Çorum)	Ky. (Kayseri)
Ağ. (Ağrı)	Dz. (Denizli)	Krk. (Kırklareli)
Alm. Almanca	Dy. (Diyarbakır)	Krş. (Kırşehir)
Ama. (Amasya)	Ed. (Edirne)	Kc. (Kocaeli)
Ank. (Ankara)	El. (Elazığ)	Kn. (Konya)
Ant. (Antalya)	Ezc. (Erzincan)	Kü. (Kütahya)
Ar. (Artvin)	Ezm. (Erzurum)	Lat. Latince
Ar. Arapça	Es. (Eskişehir)	Ml. (Malatya)
Ay. (Aydın)	Far. Farsça	Mn. (Manisa)
Ba. (Balıkesir)	Gaz. (Gaziantep)	Mo. Moğolca
Bil. (Bilecik)	Gr. (Giresun)	Mr. (Maraş)
Bn. (Bingöl)	Gm. (Gümüşhane)	Md. (Mardin)
Bt. (Bitlis)	Hak. (Hakkâri)	Mğ. (Muğla)
	Hat. (Hatay)	Mş. (Muş)
	Isp. (Isparta)	Nş. (Nevşehir)

<i>Nğ.</i> (Niğde)	<i>Sr.</i> (Siirt)	<i>Tn.</i> (Tunceli)
<i>Or.</i> (Ordu)	<i>Sn.</i> (Sinop)	<i>Ur.</i> (Urfa)
<i>Rus.</i> Rusça	<i>Sv.</i> (Sivas)	<i>Uş.</i> (Uşak)
<i>Rz.</i> (Rize)	<i>T.</i> Türkçe	<i>Vn.</i> (Van)
<i>s.</i> Sayfa	<i>Tk.</i> (Tekirdağ)	<i>Yun.</i> Yunanca
<i>Sk.</i> (Sakarya)	<i>To.</i> (Tokat)	<i>Yz.</i> (Yozgat)
<i>Sm.</i> (Samsun)	<i>Tr.</i> (Trabzon)	<i>Zn.</i> (Zonguldak)

Sonuç

Codex Cumanicus'ta bulunan mental fiillerin günümüz Anadolu ağızlarındaki kullanımları üzerine yapılan bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. *Codex Cumanicus*'ta bulunan mental fiiller; idrak fiilleri, duygu fiilleri ve algılama fiilleri olarak üç bölümde incelenmiştir. Eserde toplam 90 mental fiil tespit edilmiştir.
2. Eserde toplam 26 idrak fiili tespit edilmiştir. Bunların 4'ü anlama, 5'i düşünme, 8'i istek, 1'i hayal, 1'i tahmin, 1'i unutma, 1'i de hatırlama ifade eden fiil kategorisindedir.
3. Eserde toplam 49 duygu fiili tespit edilmiştir. Bunların 10'u mutluluk, 1'i kuşku ve şüphe, 5'i sevgi, 2'si öfkelenme, 4'ü kaygı, endişe, telaş, 9'u korku, 1'i şaşırma, 2'si üzüntü, 7'si utanma ve çekinme, 4'ü pişmanlık, 4'ü de aşağılanma ve nefreti ifade eden fiildir.
4. Eserde toplam 15 algılama fiili tespit edilmiştir. Bunların 3'ü görsel, 5'i işitsel, 2'si tatma ile ilgili, 1'i koklama ile ilgili, 4'ü de dokunma ile ilgili algılama fiilidir.
5. *Codex Cumanicus*'tan günümüz Anadolu ağızlarına ulaşan toplam mental fiil sayısı 37'dir.
6. Bulunan mental fiillerin 11'i ölçünlü dilde hâlen aynı şekilde kullanılan bir yapıya sahiptir.
7. Günümüz Anadolu ağızlarında hâlen aynı anlamda kullanılan mental fiil sayısı 13'tür.
8. Yine 13 fiil günümüz Anadolu ağızlarında farklı bir anlamda kullanılmaktadır.

Yapılan bu çalışmayla *Codex Cumanicus* isimli eserden hareketle hem Türkçenin önemli bir sahası olan Kuman-Kıpçak sahasında kullanılan mental fiiller ortaya çıkarılmış hem de bu dönem Türkçesinde kullanılan mental fiillerin günümüz Anadolu ağızlarındaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak XIII. yüzyıl sonları ve XIV. yüzyıl başlarında Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak yurtlarında kullanılan mental fiillerin bugünkü Anadolu ağızlarında aynı şekilde kullanımının cılız da olsa devam ettiği söylenebilir. Bu kelimelerin farklı bir fiil karşılığı olarak kullanımları da mevcuttur. Yine günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan fiil şekillerine de rastlanmaktadır. Türkçenin çağlara hükmeden yapısal özelliği düşünüldüğünde bu kelimelerin hâlen çeşitli şekillerde Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmesi doğal bir sonuç olarak görülebilir.

Sözlük

açırgan- Pişman olmak. (CCDB-II/s.620)

añla- Anlamak. (CCDB-I/s.421)

añla- Anlamak. (CCDB-I/s.421)

aşık- Acele etmek, koşturmak. (CCDB-II/s.640)

bañ- Bakmak. (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.649)

bak- Bakmak. (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.650)

bak- Bakmak. (CCDB-I/s.431-CCDB-II/s.650)

béyin- Keyiflenmek, sevinmek. (CCDB-II/s.659)

biyen- Sevinmek. (CCDB-I/s.444)

biyi- Sevinmek. (CCDB-I/s.444)

biysin- Küçümsemek, aşağılamak. (CCDB-II/s.665)

élgén- Korkmak, ürkmek. (CCDB-II/s.697)

élgendir- Korkutmak, ürkmek. (CCDB-II/s.697)

émen- Utanmak, mahcup olmak. (CCDB-II/s.698)

érik- Acele etmek, telaşlanmak. (CCDB-I/s.468)

ésker- Hatırlamak, anmak. (CCDB-II/s.703)

éisle- Hatırlamak, anmak. (CCDB-II/s.704)

éşit- Duymak, işitmek. (CCDB-I/s.469-CCDB-II/s.704)

éşitmiş bol- İşitmiş olmak. (CCDB-I/s.446)

horla- (<Far. *hōr*+*T.*) Hor görmek, aşağılamak, horlamak. (CCDB-II/s.713)

hovan- Sevinmek, kıvanmak, mutlu olmak. (CCDB-II/s.713)

- tyla-** Koklamak. (CCDB-I/s.483-CCDB-II/s.718)
- imen-** Utanmak, mahcup olmak. (CCDB-I/s.485)
- inçkele-** İnce düşünmek. (CCDB-I/s.485)
- işittir-** Duyurmak, işittirmek. (CCDB-II/s.721)
- işittir-** Duyurmak, işittirmek. (CCDB-II/s.721)
- kaşırıt-** Utandırmak, mahcup etmek. (CCDB-II/s.725)
- karma-** Dokunmak. (CCDB-I/s.493)
- karmala-** Acele etmek, çabuk olmak. (CCDB-II/s.727)
- kaygır-** Üzülmek, kaygılanmak. (CCDB-II/s.729)
- kaygır-** Üzülmek. (CCDB-II/s.729)
- kêger-** Rezil olmak, utanç verici duruma gelmek. (CCDB-II/s.731)
- kêset-** Ürkütme, korkutma, cesaretini kırmak. (CCDB-II/s.737)
- korh-** Korkmak. (CCDB-II/s.752)
- kork-** Korkmak. (CCDB-I/s.509-CCDB-II/s.752)
- kork-** Korkmak. (CCDB-I/s.509-CCDB-II/s.752)
- korkut-** Korkutmak. (CCDB-II/s.752)
- korkut-** Korkutmak. (CCDB-II/s.752)
- kovan-** Kıvanmak, sevinmek, mutlu olmak. (CCDB-II/s.752)
- könen-** Hoşlanmak. (CCDB-II/s.756)
- köñül içinde ayt-** Bir şey hakkında düşünmek. (CCDB-I/s.429)
- kör-** Görmek. (CCDB-I/s.514-CCDB-II/s.759)
- köralma-** (<köre alma-) Nefret etmek, tiksirmek, iğrenç bulmak. (CCDB-II/s.759)
- körüvse-** Görmek istemek, arzulamak. (CCDB-II/s.761)
- kutkaruvs-** Kurtarmak istemek. (CCDB-II/s.766)
- kutur-** Hiddetlenmek, öfkelenmek, kudurmak. (CCDB-II/s.766)
- küsen-** Arzu etmek, istemek. (CCDB-I/s.521)
- niyet êt-** Niyet etmek, niyetlenmek. (CCDB-II/s.705)
- öpkele-** Öfkelenmek. (CCDB-I/s.538)
- övret-** Hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek. (CCDB-I/s.539)
- pêşman bol-** Pişman olmak. (CCDB-I/s.446)
- saarga tüş-** Kuşkulanan, kuşkuya düşmek. (CCDB-II/s.858)
- saarla-** (<Mo. sagar+T.) Utanmak, mahcup olmak. (CCDB-II/s.802)

- sagin-** Düşünmek. (CCDB-I/s.544-CCDB-II/s.802)
- sagin-** Hatırlamak. (CCDB-I/s.544-CCDB-II/s.802)
- sagış ét-** Niyetlenmek. (CCDB-II/s.705)
- sagışa-** Düşünmek. (CCDB-II/s.803)
- sagışa-** Niyet etmek. (CCDB-II/s.803)
- sagışla-** Düşünmek. (CCDB-II/s.803)
- sagışla-** Niyet etmek. (CCDB-II/s.803)
- sêskên-** Korkmak, ürkmek, irkilmek, çekinmek. (CCDB-II/s.811)
- sêskendir-** Korkutmak, ürkütme. (CCDB-II/s.811)
- sêv-** Sevmek. (CCDB-II/s.811)
- sêvün-** Sevinmek. (CCDB-I/s.551)
- sêz-** Hissetmek, sezmek. (CCDB-I/s.551-CCDB-II/s.811)
- sohran-** Üzülme, yas tutmak. (CCDB-II/s.816)
- söv-** Sevmek. (CCDB-I/s.556-CCDB-II/s.818)
- sövin-** Sevinmek. (CCDB-II/s.819)
- sövün-** Sevinmek. (CCDB-I/s.556-CCDB-II/s.819)
- sövündür-** Sevindirmek. (CCDB-II/s.820)
- söy-** Sevmek. (CCDB-II/s.820)
- söyün-** Sevinmek. (CCDB-II/s.820)
- tabuvsâ-** Bulmak istemek. (CCDB-II/s.825)
- tañla-** Hayret etmek, şaşırma. (CCDB-I/s.565)
- tañla-** Sezmek. (CCDB-II/s.828)
- tat-** Tadına bakmak, tatmak. (CCDB-I/s.568-CCDB-II/s.830)
- têy-** Değmek. (CCDB-I/s.572-CCDB-II/s.839)
- tuñla-** Dinlemek. (CCDB-I/s.573)
- tîşsi-** Bir şeyin tadına bakmak, bir şeyi gizlice alıp yemek. (CCDB-II/s.843)
- tut-** Dokunmak. (CCDB-I/s.584)
- tuy-** İşitmek, duymak. (CCDB-II/s.856)
- unut-** Unutmak. (CCDB-I/s.589-CCDB-II/s.862)
- uvşâ-** Okşayarak sevmek. (CCDB-II/s.865)
- uyal-** Utanmak, mahcup olmak. (CCDB-I/s.591-CCDB-II/s.865)
- üpsün-** Hatırlamak. (CCDB-I/s.593)
- üüksün-** Hatırlamak. (CCDB-I/s.594)
- yaçan-** Korkmak. (CCDB-I/s.596)
- yaçan-** Utanmak, çekinmek. (CCDB-I/s.596)
- yazuhtan pêsman bol-** Günahtan pişman olmak. (CCDB-I/s.446)

yër- Kötülemek, yermek. (CCDB-II/s.887)

yorala- Tahmin etmek. (CCDB-II/s.895)

yoĥla- Yokluĥunu fark etmek. (CCDB-II/s.894)

yuktur- Dokundurmak. (CCDB-II/s.896)

yorala- Hayal etmek. (CCDB-II/s.895)

Kaynaklar

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Argunşah, M. (2014). Orthography of vowels in Codex Cumanicus I: Unrounded Vowels / Codex Cumanicus'ta ünlülerin imlası I: düz ünlüler. (Ed. Öztürk Emiroĥlu, Marzena Godzinska, Filip Majkowski), *Discussions on Turkology, Questions and Developments of Modern Turkology Studies*, 12-14 September 2012, Warsaw, 634-645.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atabay, N. vd. (2003). *Sözcük türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Banguoĥlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bodrogligeti, A. (1971). *The Persian vocabulary of the Codex Cumanicus*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Çaĥatay, S. (1943). Codex Cumanicus sözlüĥünün basılışı dolayısıyla. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coĥrafya Fakültesi Dergisi*, 2(1), s. 759-772.
- Darabadi, M. D. (2018). Nehcü'1 Feradis'te mental fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 85-86.
- Deny J. (1941). *Türk dili grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Tercüme: A.U. Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Drimba, V. (2000). *Codex Cumanicus: édition diplomatique avec fac-similés*. Bucarest: Editura Enciclopedică.
- Eker, S. (2002). *Çaĥdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, M. (2009). *Modern Oĥuz Türkçesi söz varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1992). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. (1959). Die sprache des Codex Cumanicus. *Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden, s. 46-73. Çeviri: Mehmet Akalın (1988): *Codex Cumanicus'un Dili, Tarihi Türk Şiveleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 67-109.
- Golden, P. (1992). *The Codex Cumanicus*. Central Asian monuments, (Ed. H. B. Paksoy), İstanbul: Isis Press.
- Hacıeminoĥlu, N. (1991). *Türk dilinde fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalkan, N. (2016). Başkurt Türkçesinde mental fiiller. *Actual Problems of Turkic Studies*, 177-186.

- Kamchybekova, K. (2011). Kırgız Türkçesinde duyu fiilleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 87-102.
- Karahan, A. (2013). Codex Cumanicus'ta hayvan adları. *Turkish Studies*, 8(1), 1839-1865.
- Karaşlar, M. S. (2012). *Codex Cumanicus'ta eylem*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel genel dilbilim*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Özden, M. (2019). Codex Cumanicus'ta bulunan hayvan adlarının günümüz anadolu ağızlarındaki izleri. *Asos Journal*, 7(87), 81-96.
- Subaşı, Ö. (2012). *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin söz varlığı bakımından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, S. (2012). Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Teke Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), s. 45-62.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme sözlüğü C.I-XII*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1963-1977). *Tarama sözlüğü C.I-VIII*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünal, O. (2010). *Kodeks Kumanikus 1A-55A (giriş-metin-dizin)*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik harfli metinlerde mental fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yaylagül, Ö. (2011). Türkiye Türkçesindeki duyu fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-111.

Extended Abstract

Language is a tool that is used to convey thoughts. Human beings establish relationships by conveying their emotions, thoughts and opinions to the language. In fact, language provides a reflection of thoughts. Based on the relationship between the language and mind, the formation of the words in the mind is examined by the researchers. Formation of the verbs in the mind is considered as a branch of this field. The verb classes are different from each other as it is the case for the words in the dictionary. One of the reasons that cause this differentiation is the lexicalization of the speaker's behaviors. There are two types of speaker behaviors: Behaviors of suggestion (e.g. about information, about demanding, about ordering) and the intentional behaviors of the speaker who has knowledge on the actions or mental state of the addressee. Verbs play a significant role in human language, force the entities that are mentioned in the sentence and associate them with each other. Therefore, it is important to understand the process of gaining meaning by the verb. A verb is a word that defines an action, a situation or a condition. Verbs are classified as action verbs or physical or mental state verbs (Yaylagül, 2005, p. 19-20). The formation of the verbs in the mind is called Mental verbs. The mental process of the verbs emerges in different stages. The first stage of this process is perceiving. Humans send the incidents around them to their brain by perceiving them with their senses. The second stage comprises of interpreting the acquired information with the existing information in the mind. Finally, individuals convey their opinions, emotions and attitudes to language based on this information. There are different classifications for mental verbs. Several researchers such as Haliday and Goatly included perception, effect and comprehension verbs while classifying mental verbs (Darabadi, 2018, p. 85-86). One of the researches on mental verbs in the Turkish language is the article of Özen Yaylagül, "Mental Verbs in Turkish Runic Texts". Yaylagül mentioned that there are scarcely any researches on this subject in Turkey by drawing attention that there are several researches around the world on this subject and stated that mental verbs are examined on the basis of semantics. Yaylagül classified mental verbs into four groups as; "1. Sense Verbs 2. Feeling Verbs 3. Memory and Intelligence Verbs 4. Explanation Verbs". Yaylagül states the verb of "seeing" as an

example by stating that the sense verbs operate as the accumulation of inputs that are necessary for the realization of mental activity. Yaylagül states that feeling verbs demonstrate emotions and defines memory and intelligence verbs as actions which express the summoning of inputs that were obtained through hearing activities in order to further reason when necessary and exemplifies the subject with the verbs of knowing, avoiding “thinking, worrying” (Yaylagül, 2005, p. 20). Although there are differences in the classifications of mental verbs, they are generally evaluated in three groups as comprehension verbs, feeling verbs and perception verbs. *Codex Cumanicus* is the first known Turkish work that was written with the Latin alphabet. It is believed that *Codex Cumanicus* was created by Christian priests and Venetian merchants in Kipchak settlements around the north of Black Sea in the late 13th and early 14th century for the purpose of using in missionary and trading activities. There are Kipchak proverbs, riddles and hymns as well as Kuman-Farsi-Latin word lists. Although it is a work that was written for certain purposes, the vocabulary of *Codex Cumanicus* is quite diversified and rich. In the work, vocabulary about all of the areas of daily life such as valuable mines, minerals, plants, animals, human and animal organs, name of numbers, name of colors, name of clothes, household goods, munition, trade materials, religious terms, calendar (names of days, weeks, months), names of law, measurement and objects and names of foods attract attention. Vocabulary elements in *Codex Cumanicus* can give clues on several subjects such as the language, lifestyle, culture and geography of Kuman-Kipchak (Karahan, 2013, p. 1839). While Jireček indicates the northern shore of Azov Sea for the place where the work was created, Györffy states that it was written in Crimea-Solhat, Bang expresses that it was written in the Saint John Monastery that was established near Sarai which is the historical city of Golden Horde with the permission of the state and Francesco states that it was written by the monks. Drüll indicates that the work might be written in one of the cities of Feodosia, Solhat, Soldaya and Tana. In this study, the mental verbs in the work were surveyed on the basis of the work of Mustafa Argunşah and Galip Güner (2015). The verbs that were obtained as a result of the survey were examined under three sections as comprehension verbs, feeling verbs and perception verbs. Then, these words were surveyed in Glossary of Review (2009) and overlapping verbs were classified into three groups as verbs that are used in a similar way in standard language and unclassified verbs, verbs that are used still the same and verbs that are used as a different verb.

With this study, the mental verbs that are used in the Kuman-Kipchak region which is an important region for the Turkish language were revealed and the status of mental verbs that are used in contemporary Turkish in current Anatolian dialects was attempted to be determined on the basis of *Codex Cumanicus*. In conclusion, it can be stated that mental verbs that were used in the Kipchak settlements which were located in the north of Black Sea in the late 13th and early 14th century are still being used in Anatolian dialects at the least. There are different usages of these words in substitution for other verbs. There are also verb patterns that are used in contemporary Turkish. Considering the structural characteristics of the Turkish language that span throughout the ages, the existence of these words in Anatolian dialects in various ways can be seen as a natural result.